

OSMANLI TARİH YAZIMI PATRONAJ VE HİZİP OTTOMAN HISTORIOGRAPHY, PATRONAGE AND FACTION

Alaattin AKÖZ*
Ahmet Kerim DEMİREĞEN**

Öz

Osmanlı tarih yazıcılığı beyliğin kuruluşuna göre oldukça geç tarihlerde başlanmıştır. Beyliğin ilk ortaya çıktığı yüzyıllara ait metinler ancak beyliğin kuruluşundan yaklaşık iki asır sonrasında ortaya çıkmıştır ve tarihçiler asırlarca tarih yazımında iktidar seçkinlerinin tarihin odağında olması gerektiği fikrini açıktan ifade etmeseler de eserlerini bu anlayışla yazmışlardır. Güç, tarih boyunca tarih yazımını biçimlendiren önemli bir unsur olmuştur. Osmanlı tarih yazıcılığının ilk örnekleri de bu şekilde ortaya çıkmış olan eserlerdir. Klasik dönemin en önemli tarihçileri eserlerini neden yazdıklarını açıklarlarken padişahları merkeze almışlardır. Ancak XVI. Yüzyılın sonlarına doğru eserlerin yazılış amaçları da değişmeye başlamış, sadece padişahların faaliyetlerinin yazımı olarak değerlendirilen tarih, XVI. Yüzyılın sonundan itibaren değişerek ders alma ya da padişahla birlikte diğerlerinin de hatıralarını yaşatma dönemine girmeye başlamıştır.

XVI. Yüzyılın son çeyreğinde artık tasvir edilen klasik dönemin kudretli Osmanlı padişahlarının yerini daha silik padişahların almaya başlaması ve buna mukabil bürokrasideki etkili kişilerin daha ön plana çıkması üzerine tarih yazımında da değişiklikler yaşanmış, geleneksel tarih yazımı yani Gazi Padişah yazımından ziyade başka elitlerin ya da sıradanlığın yazıldığı görülmeye başlandığı dönem olmuştur. Bu dönemde yazılmaya başlanan biyografik eserler ve daha sonrasında görülmeye

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye aakoz@selcuk.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-3819-1864>.

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye, szigetvaristx@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-4866-694X>.

başlanan bir veziriazamın, vezirin ya da bir ailenin hayatını ve faaliyetlerini anlatan eserlerle Osmanlı tarihçiliği gelişme göstermiş ve giderek ötekilerin tarihi haline gelmeye başlamıştır.

Bir sonraki aşama olarak değerlendirebileceğimiz dönemde ise Osmanlı tarih yazımına büyük oranda patronaj hakim olmuş, buna bağlı olarak tarihçiler eserlerini mansıp kapma, ikbal ve/veya devlete kapılanmak gibi tamamen şahsi menfaatlere dayalı olarak yazmaya başlamışlardır. Bu dönemde tarih yazıcılığında erken dönemin samimi amaçları tamamen ortadan kaybolmuş çıkar ilişkileri temel belirleyici durumuna gelmiştir.

•
Anahtar Kelimeler

Tarihyazımı, değişim, patronaj, hizip.

•

Abstract

Ottoman historiography started quite late by comparison with the foundation of the principality. The texts of the centuries when the principality first appeared only came about two centuries after the establishment of the principality, and historians wrote their works with this understanding even though they did not openly express the idea that the ruling elite should be the focus of history in centuries-old historiography. Power has been an important element shaping historiography throughout history. The first examples of Ottoman historiography are the works that also emerged in this way. When the most important historians of the classical period explained why they wrote their works they put the sultans in the center. However, towards the end of the sixteenth century, the purpose of writing began to change; the history, which was considered only as the writing down the activities of the Sultan, started to include lessons and the others' memories of the Sultan at the end of sixteenth century.

In the last quarter of the sixteenth century, there were changes in the historiography when less powerful sultans began to take the place of powerful Ottoman sultans of the classical period, and the influential people came to the forefront in the bureaucracy. So instead of traditional historiography, in other words Ghazi Sultan historiography, it became a term when other elites or ordinary people were written. In this period, the biographical works that started to be written and with works written later depicting the life and activities of a grand vizier, a vizier or a family, Ottoman historiography developed and gradually became the history of the others.

In the period that can be considered as the next stage, the Ottoman historiography was dominated by patronage and the historians started to write their works based on purely personal interests such as spoils grabbing, good fortune and / or entering the service of state. In this period, the intimate aims of the early period historiography disappeared completely, and the relationship of interests became the main determinant in historiography.

•
Keywords

Historiography, change, patronage, faction.

Erken Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı

Osmanlı tarih yazıcılığı beyliğin kuruluşuna göre oldukça geç tarihlerde başlanmıştır. Beyliğin ilk ortaya çıktığı yüzyıllara ait metinler ancak beyliğin kuruluşundan yaklaşık iki asır sonrasında ortaya çıkmıştır¹. Bunun yanında başka milletlerden seyyah ya da tarihçilerin Osmanlı Beyliği ile ilgili verdikleri bilgiler de oldukça kısıtlıdır. İlk dönem Osmanlı tarihi ile ilgili bilgi veren Bizans kaynakları Pachymeres, Nicephoras, Katakousenos ile Arap seyyahları İbn Batuta, İbn Said ve El-Ömerî'dir. Osmanlı tarihçiliği, Yahşi Fakih ile başlamıştır. Fakat onun eseri henüz elde değil ise de ilk devirlere ait önemli bilgiler veren bir tarih kaleme almış olan Aşıkpaşazâde, 1413'te Gebze'den geçerken hastalanmış ve Yahşi Fakih'in evinde misafir olmuştur. Burada Yahşi Fakih'in yazdığı kitabı görüp okumuş ve kendi tarihini yazarken de bu bilgileri kullanmıştır². Osmanlı kültür sahasında tarihe dair ilk eser, tarihçiden ziyade şâirlik yönüyle isim yapmış olan Ahmedî'nin (Ö.1413); "*İskender-name*" adlı eserinin sonuna ilave ettiği, "*Dâsitân-ı Tevârih-i Mulûk Âl-i Osman*" dır³. Ahmedî'nin, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir

¹ Kuruluş tartışmalarını Osmanlı tarih yazıcılığı açısından değerlendiren Colin İmber, tarihsel bir olgu ya da olayla ilgili elde mevcut belgeler olmadan değerlendirmelerde bulunmanın ve bir yargıya varmanın çok sağlıklı olmadığını belirten yazar Osmanlıların ilk dönemlerine ait yeterli yazılı belge olmadığı için bu dönemi bir "Kara Delik" olarak nitelendirmektedir. Bkz. Colin İmber, "Osman Gazi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1997, s. 77.

² Aşıkpaşazade eserinde Yahşi Fakih Menakıbnamesi'nden "*Hünkâr dahi devletle Bursa'dan çıktı. Yürüdü geldi. Yurus'a çıktı. Ben Geyve'de kaldım. Orhan Beğ'in imamı oğlu Yahşi Fakî'nin evinde hasta oldum. Osmanlı Hanedanının menakıbını tâ Yıldırım Han'a gelinceye kadar imamoğlundan naklederim*" şeklinde bahsetmiştir. Bkz. Hüseyin Nihal Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul 1970, s. 90.

³ İsmail Ünver, *Ahmedî İskender-Name İnceleme Tıpkı Basım*, Ankara 1983, s. 1vd; Mehmet Kanar, *İskendername*, İstanbul 2011; Nihat Sami Banarlı, "XIVüncü Asır Anadolu Şairlerinden Ahmedî'nin Osmanlı Tarihi: Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân ve Cemşid ü Hurşid Mesnevisi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1939, S. VI, s. 111-176; "Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân", *Osmanlı Tarihleri*, Çiftçioğlu N. Atsız (haz.) İstanbul, 1947, C. I, s. 3-35; Kemal Silay, *Ahmedî's Ottoman History*, Indiana University, Yüksek Lisans Tezi, Indiana, 1990; Günay Kut, "Ahmedî", *DİA*, C. II, s. 165-167; Pol Fodor, "Ahmedî's Dasitan as a Source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, 1984, S. XXXVIII, s. 41-54; Serpil Bağcı, *Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri, İkonografik Bir Deneme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989; Hasan Akçay, *Ahmedî'nin İskendernamesi Transkripsiyonlu Metin*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Urfa, 1999; Salih Demirbilek, *Ahmedî'nin İskendername Adlı Eseri Üzerinde İnceleme (Ses Bilgisi-Şekil İlgisi-Cümle Bilgisi) Metnin Transkripsiyonu, Sözlük Çalışması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne, 2000, Kemal Silay, *Ahmedî's History of the Ottoman Dynasty*, *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), s. 123-193.

Süleyman'a takdim ettiği bu eseri, kendisinden sonraki pek çok tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır⁴.

Ankara bozgunundan sonra (1402) Çelebi Mehmet zamanında Osmanlı Devleti'nin yeniden toparlanması ve II. Murad'ın saltanatında devletin güçlenmesi tarihçilikte de kendisini hissettirmiştir. Bu devirde tarih türleri açısından olduğu kadar muhteva ve mesaj bakımından da bir zenginlik ortaya çıkmıştır. Bu devirde yazılan Yazıcızade Ali'nin destânî özellikler taşıyan *Tevarih-i Al-i Selçuk*⁵'unda Osmanlı hânedanını Timurular karşısında yükseltmek ve Türkmen çevrelerinde nüfuz sağlamak amacı güdülmüştür⁶. Ayrıca İslam tarihinin önemli bazı eserleri II. Murad'ın teşviki ile tercüme edilmiştir⁷. Bu dönemin ürünlerinden olan Tarihî Takvimler ise çok kısa metinler olmakla birlikte değindikleri önemli bilgiler⁸ sayesinde erken dönem Osmanlı tarihlerine kaynak teşkil etmiştir⁹.

Fatih Sultan Mehmet dönemi tarihçiliği, devrine göre sönük kalmakla birlikte bazı tarih kitapları da bu dönemde kaleme alınmıştır. Şükrullah'ın Farsça kaleme aldığı *Behçet'üt-Tevarih*'i, Enverî'nin *Düsturnâme*'si ve Karamanî Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-selâfîni'l-Osmâniyye*'si, Tursun Beğ'in *Tarih-i Ebu'l-Feth*'i ve Mehmed b. Hacı Halil el-Konevî'nin Fatih'in emriyle kaleme aldığı *Târih-i Âl-i Osman* adlı eseri bu dönemde yazılmış tarih kitaplarıdır¹⁰.

II. Bayezid dönemi ise Osmanlı tarihçiliğinin en canlı örneklerinin verilmeye başlandığı dönemdir. Osmanlı tarih yazıcılığında altın çağın başlangıcı olarak nitelendirilen bu devirde dil, şekil, üslup, muhteva ve tür açısından büyük hamle yapılmış ve tarihçilik sağlam bir zemine oturmuştur. Sistemli tarih yazıcılığına

⁴ Necdet Öztürk, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, C. VIII, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 257.

⁵ Abdullah Bakır, *Tevarih-i Al-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, İstanbul 2017.

⁶ Halil İnalçık, "Murad II", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 171; Bu düşünce için bir diğer izdüşümü Oğuz şecerelerinde de görülmektedir. Bkz. Üçler Bulduk, "Osmanlı Kroniklerinde Türk-Oğuz Şecereleri ve Kayıtlar", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (8-10 Nisan 1999)*, İzmir 2000, s. 1-9; Fahriye Arık, "Oğuz Boyları ve Osmanoğulları Şeceresi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. 84, İstanbul 2004, s. 40-49; Feridun Emecen, "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri: 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2015, s. 237-244.

⁷ Nihat Azamat, *II. Murad Devri Kültür Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

⁸ Bu takvimlerde Osmanlı kroniklerinde "Düzmece" olarak nitelenen Şehzâde Mustafa'nın Yıldırım Bâyezid'in gerçek oğlu olduğu açıkça ifade edilmiştir.

⁹ Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Ankara 1984; Nihal Atsız, "Fatih Sultan Mehmed'e Sunulmuş Tarihî Bir Takvim", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III (İstanbul 1957), s. 17-23; Aynı yazar, *Osmanlı Tarihi'ne Ait Takvimler*, I, İstanbul 1961; V. L. Menage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", Çev. Salih Özbaran, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul 1978, s. 230.

¹⁰ Abdülkadir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Özel Sayısı, Kayseri 2003/1, S.14, s. 55-62.

geçiş de bu sırada başlamıştır. Bunun ilk başarılı örneğini ise *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eseriyle Aşıkpaşazade (ö. 1489 dan sonra) vermiştir. Bu sırada telif edilen bir diğer önemli eser ise Neşrî'nin *Kitab-ı Cihannümâ*'sıdır. İlmiyeden olan müellif, altı bölüm halinde düzenlediğini söylediği dünya tarihinin sadece Oğuz Han soyuna tahsis edilen altıncı kısmını II. Bayezid'e takdim etmiştir.

Bu dönemin diğer önemli tarihleri ise tam olarak tarihlendirilemeyen anonim "Tevarih-i Al-i Osman"lardır¹¹. İlk nüvesi II. Murad'ın ilk yıllarında hazırlanmış olan popüler anonim tarihler de önemli kaynaklardandır. Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'lar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemleri hakkında en teferruatlı bilgileri veren eserlerdendir. Yazıldıkları dönemde geniş bir okuyucu kitlesi bulduklarından kütüphanelerdeki nüsha sayıları da oldukça fazladır. Bu eserlerde Osmanlı siyasi tarihinin yanı sıra Ayasofya'nın inşası ile ilgili efsanelere de geniş bir şekilde rastlanılmaktadır¹². Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân* diye adlandırılan bu tarihler Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişi ile başlayıp farklı tarihlerde sona ermektedirler. Bunların önemli bir kısmı II. Bâyezid dönemi ortalarına, 1494'lere kadar gelir. Son hallerini II. Bâyezid zamanında almışlardır. Bir kısmı ise Kanunî devri ortalarına kadar gelir.

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Süleyman Dönemleri saltanat tarihçiliği açısından zengin bir tarih literatürüne sahiptir. Yavuz Sultan Selim ile ilgili *Selim-nâmeler*¹³, Kanuni Sultan Süleyman ile ilgili de *Süleyman-nâmeler*¹⁴ bu iki padişah hakkında müstakilen yazılan eserlere verilen isimlerdir.

XVI. ve XVII. yüzyıllar Osmanlı tarihçiliğinin kendine has özellikleriyle sayı ve muhteva bakımından en mükemmel örneklerini verdiği devirdir. Bu dönemde

¹¹ Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevarih-i Âl-i Osman Geleneği", *Osmanlı*, C. VIII, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 286-292.

¹² Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul 2003, s. 103.

¹³ Selimnâmelerin çoğu Yavuz Sultan Selim döneminde yazıldığı gibi Kanuni Sultan Süleyman devrinde ve daha sonraki devirlerde yazılanlar da olmuştur. Eserlerin tarihî değerleri oldukça yüksektir. Bunlar, bizzat saray çevresinde bulunmuş, hükümdarla birlikte seferlere katılmış kişiler tarafından ya da birinci derecede kaynaklara dayanarak yazılmış oldukları için birer vesika durumundadırlar. Bu yüzden de Yavuz Sultan Selim devri tarihi yazılırken başvurulan en önemli kaynaklar arasında yer alırlar. Selimnâmeler hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. I, İstanbul 1970, s. 197-230; Ahmet Uğur, "Selimnâme", *DİA*, C. XXXVI, s. 440; Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", *Turkish Studies*, C. 4/8, 2009, s. 31-47.

¹⁴ Şerafettin Severcan, "Süleymannâmeler", *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, C. VIII, Ankara 1999, s. 301-317; a. Mlf, "Süleymannâmeler'in Osmanlı Toplumunun Siyasi Eğitiminde Oynadığı Rol", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim: Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*, İstanbul 2001, s. 159-168; Kadir Alper, "Türk Edebiyatında Süleymân-nâmeler", *Turkish Studies*, 9/7, Ankara 2014, s. 147-163.

Celal-zade Mustafa Çelebi'nin *Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*'i, Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih*'i, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ı, Selanikî Mustafa Efendi'nin *Tarih-i Selânikî*'si, Hasan Beyzade'nin *Tarih*'i, Peçevî'nin *Tarih-i Peçevî*'si ve Topçular Katibi'nin *Tarih*'i ayrı ayrı özelliklere sahip Osmanlı tarihleridir.

XVII. yüzyılın en önemli tarihçisi ise meşhur *Keşf'üz-Zünûn*'un müellifi Kâtip Çelebi'dir. İbn-i Haldun'un etkisinin¹⁵ açıkça belli olduğu *Fezleke* isimli eseri müellifin en meşhur te'lifatından birisidir. Klasik İslâm tarih yazıcılığı metodu çerçevesinde hadiseler yıllara göre anlatılmakta ve her yılın sonunda o sene içinde ölen şeyh, vezir, şair gibi kimselerin biyografileri verilmektedir. Kâtip Çelebi, Osmanlı tarihçileri arasında ilk kez eski Yunan ve Roma tarihiyle ilgilenmiş tarihçidir¹⁶.

Naîmâ, asıl adı *Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati ahbârî'l-hâfikeyn* olan eseriyle Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kitap uzunca bir giriş ve kronolojik düzenlenmiş metinden oluşmakla birlikte renkli tasvirleri, canlı ve zarif anlatımı, nükteli, imalı ifadeleri, olayların iç yüzünü anlatmada gösterdiği titizlikle büyük ilgi çekmiş ve başka hiçbir tarihe kısmet olmayan bir şöhret kazanmıştır. Naîmâ'nın tarihi aslında, Şârihulmenâr lakabıyla tanınan Kadı Mehmed Efendi'nin oğlu müderris Ahmed Efendi'nin yazdığı esere dayanır¹⁷. Eserin mukaddime kısmı ayrı bir öneme sahiptir. Burada Naîmâ'nın tarihçilik anlayışı ve siyasetnâmeyle ilgili görüşleri bulunur. Bu kısım İbn Haldûn, Mustafa Âli Efendi ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin fikirlerinden hareketle hazırlanmıştır. İbn Haldûn'un uzviyetçi görüşü, beş tavır nazariyesi ve toplumu teşkil eden unsurlar ağırlıklı olarak Kâtib Çelebi'nin *Düstûrü'l-Amel* adlı risâlesine dayanır¹⁸.

¹⁵ İbrahim Şirin, "Osmanlı'da Tarihin Anlam Arayışı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, Ankara 2000, s. 558; Ejder Okumuş, "İbn Haldûn'un Osmanlı Düşüncesine Etkisi", *İslâm Araştırmaları Dergisi (İbn Haldun Özel Sayısı I)*, S. 15, s. 141-186.

¹⁶ Afyoncu, s. 141.

¹⁷ İsmet Parmaksızoğlu, Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları İle İlgili Özel tarihler ve Osekli İbrahim Efendi Tarihçesi, VII. *Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1981, s. 1075-1076; Mehmet İpşirli, "Naima", *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 316-318, "Şârihulmenâr-zâde tarafından tarihe müte'allık bir mecmu'a-i garibe ve müverrih hattıyla bir müsvedde-i a'cibe huzûr-ı alilerine ihda olunmuş ki ulemeden biri bir tarih-i cedid tertibine mübaşeret edip Sultan Ahmed-i mağfur vaktinden Köprülü Mehmed Paşa merhum müddetine gelince Memâlik-i Mahrusa ve Deolet-i Aliyye'nin vekayi' ü havadisini mufassalan yazıp...", Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâima (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, C. I, Yay. Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 8.

¹⁸ M. Cavid Baysun, "Naîmâ", *İA*, C. IX, s. 44-49; Münir Aktepe, "Naimâ Tarihinin Yazma Nüshaları Hakkında", *Tarih Dergisi*, I/1, İstanbul 1949, s. 35-52.

Osmanlı Kroniklerinin Değişimi

Tarihçiler asırlarca tarih yazımında iktidar seçkinlerinin tarihin odağında olması gerektiği fikrini açıktan ifade etmemekle birlikte eserlerini bu anlayışla yazmışlardır¹⁹. Güç tarih boyunca tarih yazımını biçimlendiren önemli bir unsur olmuştur. “Gerçek hükümdâr olan²⁰” ve “Hiçbir şeye muhtaç olmayan mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan Allah²¹”ın yeryüzündeki gölgesi olan padişahlar İslam devlet felsefesine dair yazılmış pek çok eserde Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak tanımlanmıştır²². Osmanlı Devleti’nde padişah, hem Allah’ın gölgesidir, hem de devletin tecessüm etmiş halidir. Yönetenlerin/seçkinlerin kendilerini diğer insanlardan ayırarak kıymetlendirmeleri ve Allah’ın otoritesinin bir yansıması olarak kabul ettirmeleri neticesinde tarih yazımının öznesi-nesnesi uzun müddet iktidara sahip olan seçkinler olmuştur. Nitekim Osmanlı tarih yazıcılığının ilk örnekleri de bu şekilde ortaya çıkmış olan eserlerdir²³.

Osmanlı tarih yazarları, Darü’l-Harb olarak kabul ettikleri Hristiyan âlemi ile yapılan savaşları ve mücadeleleri genel olarak birkaç çerçeve altında incelemişlerdir. Allah’ın dinini ve kelamını yüceltmek için Allah yolunda yapılan savaşları konu alan yazılar bunların başını çekmektedir. Anlatılan olayların büyük bir kısmı “İlâ-yı Kelimetullah” temel alınarak yazılmıştır. Osmanlı tarih yazarlarınca, düşmanın İslam topraklarına saldırması durumu veya merkezi otorite için tehlike oluşturmaları hali, Müslüman olmayan bir ülkedeki Müslümanlara ve hatta yerli halka zulüm yapılması ve bunun Müslümanlarca Osmanlı Sultanına yapılan şikâyetler de kroniklerde yer alan bir diğer husustur. Birçok Osmanlı kroniğinde yapılacak seferlerde o bölge halkının şikâyetlerde buldukları görülür:

“İnoz’dan eyleyüp şâha şikâyet
Ki kul kullanmaz oldu ol vilâyet”,²⁴

¹⁹ Yunus İnce, “Osmanlı Tarih Yazımında Seçkinlik Paradigması ve Bu Paradigmanın Çözülmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 43, Ankara 2018, s. 53.

²⁰ Kur’an-ı Kerim, Ta-Ha 114.

²¹ Kur’an-ı Kerim, Fatır 15.

²² Bizans’ta bir takım kuvvetli kumandanların tahtı elde etmeleri ve yeni hanedanlar kurmalarına karşın Osmanlı İmparatorluğunda bunun meydana gelmemesinin padişahların “Yedi Evliya” kudretinde bulunmaları gösterilmiştir. Bkz. Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. II, İstanbul 1969, s. 77.

²³ İnce, s. 59.

²⁴ Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 234.

“İbsala halkı ve ol tarafda olan Müslümânlar gelüb şikâyet itdiler ki İnöz teküri ne mikdâr kulumuz ve karavaşumuz kaçsa anda varsa bize virmez ba’zısın satar; şöyle oldı ki hîç kimesne esir kullanamaz oldı”²⁵,

“İstanbul fethinden sonra Ferecik kadısı İpsala ve Fere halkı İnöz kâfirlerinin şerr ü şûrundan bî-huzûrdur” deyü arz etmek ile ol mahzûlleri istisâle azm-i hümayûn mukarrer olup Has Yunus Der-i Devlete getirüldü. Buyurdular ki İnöz fethine azîmetim vardır.”²⁶

“Bir gün Serez’den bir kişi Ballıbadra’ya varmış. Görmüş ki bir nice Müslüman kadın kâfirlere kulluk eder. Zorla iş gördürürler. Bu kişi bu kadınlara sorar: “Hey bîçâreler! Bu din âsilerinin memleketine nasıl düştünüz ki bu kâfirlere böyle hizmet edersiniz?”. Bu kadımlar dahi: “Hey kişi! Yalnız biz değiliz. Nice bizim gibi bîçâreler daha esir olmuşlardır. Bizim halimizi Allah bilir. Gayri kimse bilmez” demişler. Hay hay ağlamışlar. Ondan sonra o kişi doğru Edirne’ye gelmiş. Bu kişi padişahla buluştu. Bu kadımların haberlerini bildirdi. Gördüğü halleri ona da aslı ile haber verdi. Padişah bu haberi işitince İslâm gayreti galebe etti. Hemen bütün askerini topladı. Gaza niyeti edip Mora memleketine yürüdü”.²⁷

“Şöyle rivayet ederler ki, sultan Murad, diledi kim, Selanik gazasından sonra Ungurus’a gide. Zira kim Üngürüs’ün haramisi gâh gâh Vidin tarafından geçip, ol nevahide fesad ederlerdi”.²⁸

“...küffar-ı haksar Hatvan’a müstevli olup sükkânın ve belki nisa ve sibyanın cümleten katli’ am edip kal’ayı yere beraber hedm ü harab ettikleri haber-i vahşet eseri orduya vusul buldu..”, “...Ve ol mahal serhadden feryadcılar gelip mahzar ve şikayet-namelerini paye-i serir-i a’laya arz ettiler. Mazmunu bu idi ki, küffar-ı haksar Hadvan kal’asını muhasara etmek üzredir ve bunca hasaret etmiştir. İmdat erişmezse müstevli olmak mukarrerdir, mahsur olan müslimanları kılıçtan geçirmesi mahal-i reyb değildir. Hemen padişah-ı cihan “Mikdar-ı kifaye leşker ile Cığalazade varıp yetişsin” deyü ferman buyurdular”.²⁹

Klasik dönemin en önemli tarihçileri eserlerini neden yazdıklarını açıklarlarken yine eserlerinin temelinde padişahlar bulunmaktadır. Aşıkpaşazâde eserini padişahların ruhlarına hayır dualar edilmeleri için³⁰ yazdığını belirtirken,

²⁵ Ruhi Tarihi, *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C. XIV, S. 18, Nşr. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, Ankara 1992, s. 450.

²⁶ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fi Esfârî'l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan, Ankara 2008, s. 69.

²⁷ Aşıkpaşazade, s. 166.

²⁸ Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma*, C. II, Haz. Faik Reşid Unat- Mehmed Altay Köymen, Ankara 1949, s. 613.

²⁹ Naima, C. I, s. 106-107.

³⁰ “Sultan Murad Han Gazi’nin gazaları çok olmuştur. Zamanında olan her gazasını ve filini ben ihtisar ettim. Sanki amardan bir avuç çeşni verdim. Onun için ki hepsini anlatmakta akıllar hayran kalır. Bu kadar dahi söyledüğüme sebep onların ruhlarına hayır dua olsun diyedir”, Aşıkpaşazade, s. 149.

Neşrî ise selâtîn-i sabıkanın ahvallerine muttali³¹ olunması için eserini kaleme aldığını söyler. Edirneli Ruhi, Osmanlı padişahları ile ilgili daha önce yazılanların bir bütün olmadığını ve kendisinin bu işi yaptığını ifade eder³². *Tevarih-i Al-i Osman* isimli eserini her padişah için bir defter olarak tertip eden Kemalpaşazâde de padişahların yaptıkları işlerin bir rüzgâr gibi uçup gitmesini engellemek istediği için eserini yazdığını belirtir³³. Ancak XVI. Yüzyılın sonlarına doğru yazılan eserlerin yazılış amaçları da değişmeye başlamıştır. Naima eserini tarih okuyanların çok deneyim kazanacaklarını, kendinden önce tarih yazarların, bu işin yolunu açtıklarını, bu yoldan yürümenin bir borç, bir ödev olduğunu ve eserini bu yüzden meydana getirdiğini söylerken³⁴, Müneccimbaşı, enbiyaların, evliyaların, âlimlerin, şairlerin, sultanların ve diğer şahısların geçen zamanda yaptıklarının bilinmesi³⁵, Peçevî ise bazı kimselerden öğrendiği bilgilerin yok olup gitmemesi ve onları yaşatmak için böyle bir tarih kitabı yazdığını belirtir³⁶. Görüldüğü üzere sadece padişahların faaliyetlerinin yazımı olarak değerlendirilen tarih XVI. Yüzyılın sonundan itibaren değişerek ders alma ya da padişahla birlikte diğerlerinin de hatıralarını yaşatma dönemine girmeye başlamıştır.

XVI. Yüzyılın son çeyreğinde artık tasvir edilen klasik dönemin kudretli Osmanlı padişahlarının yerini daha silik padişahların almaya başlaması ve buna mukabil bürokrasideki etkili kişilerin daha ön plana çıkması üzerine tarih yazımında da değişiklikler yaşanmış, geleneksel tarih yazımı yani Gazi Padişah³⁷

³¹ Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma*, C. I, Haz. Faik Reşid Unat- Mehmed Altay Köymen, Ankara 1949, s. 5.

³² Ruhi Tarihi, *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C. XIV, S. 18, Nşr. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, Ankara 1992, s. 369.

³³ "Erbâb-ı akıl nazarında bu manâ ve eshâb-ı nakil haberinde bu fehvâ-yı mu 'ayyen ü miibeyyen, muhakkak ve musaddaktır ki, eğer sahayîf-i pürletâyif inşâ ve iş'âr ve selâtîn ü tevârih esmâr olmayaydı, mefâhir-i meâşir-i müllük-i nâm-dâr ve selâtîn-i kâm-kâr cerâyid-i rüzgârda ve defâtir-i leyi ü nehârda bâki ve pâydâr olmazdı... peder-i ferhunde ahterlerinin ve kendülerinin siyer-i pür-iberleri ve mefahir-i eyyam-ı İslam olan meâşirleri defter olub, ceride-i dühûr ve hârîde-i şühurda muharrer ü mukarrer olub, bu dar-ı fanide zikr-i bakîleri ömr-i şan-i ola. Mesâî-yi meşkureleri ebed'ül-abâd inas ü zukûr dilinde mezkur olub biline ve yad-ı hayrile yad ide, ömr-i şanî ola" Kemalpaşazade İbn-i Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, X. Defter, Haz. Şefaattin Severcan, Ankara 1996, s. 8-9.

³⁴ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâima (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulasâti Ahbârî'l-Hâfikayn)*, C. I, s. 5-7.

³⁵ "İlm-i tarih tavaif ve büldanın ahvali ve resimlerini ve adetlerini ve eşhasının sanatlarını ve neseblerini ve ne vakit vefat ettiklerini ve dahi gayri şeyleri bilmektir. Enbiya ve evliya ve ulema ve hükema ve şu'ara ve müllük-ü selâtîn ve gayrilerden geçen şahısların ahvalidir ve ilm-i tarihten garaz, geçen ahvale vukûf tahsilidir" Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, İstanbul 1285, C. I, s. 32.

³⁶ Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevi*, C. I, İstanbul 1281, s. 1

³⁷ Klasik dönem Osmanlı tarih yazıcılığında konu ağırlıklı olarak bahsedilen dönem içerisindeki Osmanlı Padişahı ve onun yaptığı seferler üzerine yoğunlaşmıştır. Hatta öyle ki padişahın yaptığı bir tek sefer için bile birçok sayıda ve kimi zaman sipariş üzerine kimi zaman da kendiliğinden

yazımından ziyade başka elitlerin ya da sıradanlığın yazıldığı görülmeye başladığı dönem olmuştur. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında yavaş yavaş diğer tarih yazım türlerinin de görülmeye başladığı dönem olmuştur. Bu dönemde yazılmaya başlanan biyografik eserler³⁸ ve daha sonrasında görülmeye başlanan bir Vezir-i Azamın, vezirin ya da bir ailenin hayatını ve faaliyetlerini anlatan eserlerle Osmanlı tarihçiliği gelişme göstermiş ve giderek ötekilerin tarihi haline gelmeye başlamıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse Nahîfî'nin dönemin güçlü sadrazamı Sokollu Mehmed Paşa ve ailesi hakkında yazdığı *Cevâhirü'l-Menâkıb*³⁹ isimli eseri, Köprülü sülalesinin konu edildiği Behçetî Seyyid İbrahim'in yazdığı *Silsiteti'l-Âsafîyye fi Devleti'l-Hâkâniyyeti'l-Osmâniyye Tarih-i Sülâle-i Köprülü*⁴⁰ isimli eseri, Okçuzâde Mehmed Âsafî Paşa'nın Özdemiroğlu Osman Paşanın Tiflis'in fethi için tayin edilışinden başlayarak Kırım Seferini ve Tebriz'in fethini tasvir ettiği *Şeca'atnâme*⁴¹'si, yine Özdemiroğlu Osman Paşa adına Hüseyin bin Mehmed'in kaleme aldığı *Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa*⁴² isimli eseri, Muhammed bin Yahya el-Mutayyib'in Behram Paşa'nın 977-982 (1569-1574) yılları arasındaki seferlerini anlattığı *Bulûğu'l-Merâm fi Târih-i Devlet-i Mevlânâ'l-Paşa Behrâm*⁴³ isimli eseri, Niyazî'nin Bağdat Beylerbeyi Elvendzâde Ali Paşa'nın 1583 (991) yılında mahallî güçler ve İranlılar ile yaptığı mücadeleleri anlattığı *Zafernâme-i Ali Paşa*⁴⁴ isimli eseri, Cafer İyânî'nin Tiryaki Hasan Paşanın gazalarından bahseden *Cihâdnâme-i Hasan Paşa*⁴⁵ isimli eseri ile yine Tiryaki Hasan Paşa adına Ahmed bin Osman bin Şânî tarafından yazılan *Menâkıb-ı Tiryaki Hasan Paşa*⁴⁶ isimli eseri, Tulû'î İbrahim Çelebi'nin Kenan Paşa'nın Rumeli'deki Arnavut isyanlarını

birçok eser yazılmıştır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi Sigetvar Seferi üzerine Agehî, Merâhî, Gelibolulu Mustafa Âli, Feridun Ahmed Bey ve müellifi tespit edilemeyen birisine ait Heft Dastân isimli eserler yazılmıştır. Bkz. Ahmet Kerim Demireğen, *Sigetvar Seferi Hazırlıklar ve Fetih*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

³⁸ Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan*, C. XXXI, S. 1-2, Ankara 1993, s. 211-227; Feridun Emecen, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul 1999, s. 83-90.

³⁹ İbrahim Pazan, *Nahîfî'nin Cevâhirü'l-Menâkıb'ı (Gencîne-i Ahlâk): Tahlil ve Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

⁴⁰ Mehmet Fatih Gökçek, *Behçetî Seyyid İbrahim Efendi Târih-i Sülâle-i Köprülü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

⁴¹ Abdülkadir Özcan, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Şeca'atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri 1578-1585*, İstanbul 2007, Mustafa Eravcı, *Asafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecaatname*, İstanbul 2009.

⁴² Vehbi Günay, *Gazavat-ı Özdemir-Oğlu Osman Paşa*, İzmir 2013.

⁴³ Afyoncu, s. 133.

⁴⁴ Afyoncu, s. 134.

⁴⁵ Vahid Çabuk, *Tiryâki Hasan Paşa'nın Gazâları ve Kanije Savunması*, İstanbul 1978.

⁴⁶ Afyoncu, s. 138.

bastırmak için ve sonrasında Karadeniz’de Kazak korsanlarıyla yaptığı savaşları ve kazandığı başarıları manzum olarak anlattığı *Paşanâme*⁴⁷ isimli eseri bu dönemde kaleme alınan Osmanlı tarihçiliğinin değişen yönüne paralel olarak ortaya çıkan eserlerden bazılarıdır.

Osmanlı Tarihçiliği Patronaj ve Hizipler

Osmanlı Kronikleri özellikle patronaj ve hizip çalışmaları için iyi etüt edilmesi gereken kaynaklardır. Çünkü kronik yazarlarının çoğu belirli zümreler ile ilişki içerisindeydi. 1480’lerde tarihini yazan ve artık emeklilik çağında olan Aşıkpaşazâdenin, Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’un fethinden sonra hazine tarafından ele geçirilen Bizans ev ve arsalarına tahmil olunan kira nedeniyle Rum Mehmed Paşa’yı eleştirmesi⁴⁸ ve hatta öldürülmesi ile ilgili olarak “*Padişah onu it gibi boğdurdu*”⁴⁹ ifadesini kullanması, müverrihin Rum Mehmed Paşa’ya olan düşüncesinin tezahürüdür⁵⁰. Buna mukabil Rum Mehmed Paşa gibi eski bir Hristiyan olan Mahmud Paşa hakkında övücü cümleler kurduğu görülürken Fatih Sultan Mehmed tarafından öldürtülmesi konusunda arkadaşı olması hasebiyle yorum yapmaksızın “*Takdir-i İlahi*” diyerek bu konuyu geçiştirir⁵¹.

Fatih’in tarihçisi diye bilinen Tursun Bey’in gördüğü hadiseleri ağır ve süslü bir dille kaleme aldığı *Tarih-i Ebü'l-Feth* isimli eserinde ise Fatih ve II. Bâyezid’e methiye özelliği ağır basmaktadır. Veziriazam Mahmud Paşa da methedilen kişilerdendir. Ancak idamından üstü kapalı bir şekilde bahsetmekte ve bu sebeple

⁴⁷ Afyoncu, s. 140; Mücahit Kaçar, “IV. Murad Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gaza-name: Tulûi’nin Paşanâme İsimli Eseri”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, C. XXI/Bahar, İstanbul 2011, s. 267-280; Tülüün Değirmenci, “Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû’î’nin Paşanâme’si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri”, *Kebikeç*, S. 33, 2012, s. 127-147.

⁴⁸ “*Sonra, padişaha bir vezir geldi ki o, bir kâfirin oğluydu. Padişaha gayet yaklaştı. İstanbul’un eski kâfirleri bu vezirin babasının dostları idi. Yanına girdiler: “Hey! Ne yapıyorsun? Bu Türkler yine bu şehiri mamur ettiler. Senin gayretin hani? Babanın yurdunu ve bizim yurdumuzu aldılar. Gözümüze karşı tasarruf ediyorlar. Şimdi sen padişahın yakınısın. Çalış ki bu halk bu şehrin inar edilmesinden el çekeler ve yine şehir evvelki gibi bizim elimizde kala” dediler. Vezir dahi dedi ki: “Şu mukataa ki evvelce koymuşlardı onu yine koyduralım. Bu halk dahi mülkler yapmaktan çekileler. Bu şehir o nesne ile yine harab olmaya yüz tuta. Sonunda yine bizim tayfamız elinde kala”. Bir gün vezir, padişahın kalbine bir münasebetle soktu. Yine mukataa yaptırdı. Bu aldatıcı kâfirlerin birisi ile bir adı Müslüman olan kul yan yana geldiler. Bu aldatıcı kâfir her ne ki dediyse öyle etti, onu yazdılar”* Aşıkpaşazade, s. 158.

⁴⁹ Aşıkpaşazade, s. 158.

⁵⁰ Aşıkpaşazade Tarihinin nasıl ele alınması gerektiği hakkında bak. Halil İnalçık, “Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İstanbul 2000, s. 119-148.

⁵¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 2003, s. 214.

de sultanı eleştirmekten kaçınmaktadır⁵². Müellif, Bâyezid-Cem mücadelesinde Cem Sultan'ın yanında yer almış, daha sonra esir düşmüş ancak bağışlanmıştır. Bu hadisenin tesiri ile eserinde II. Bâyezid'e daha fazla yer vermiştir. II. Bâyezid'in eksikliklerinin her birine tarihinde bir sebep bulmaktadır. II. Bâyezid bir sefere çıktığında ise aşırı abartmaktadır. Örneğin Kili ve Akkerman seferinden bahsederken bu kalelerin üzerine onca azametine rağmen Fatih'in bile gelemediğini söylemektedir. Buna ilaveten Kıvami de II. Bayezid'in Kili ve Akkerman fetihlerini yüceltirken II. Bayezid'in Tuna Nehrini geçip fetihlerde bulunduğunu ve Tuna Nehrini geçen çok az İslam Padişahı olduğunu bildirir⁵³.

Eseri *Heşt Behişt*'i 1506 yılında tamamlayan İdris-i Bitlisî, mühim bir Acem bürokrati ve âlimi olarak ilk dönemlerinde kendisine Osmanlı sarayında yer bulsa da; Şehzade Ahmed hizbi tarafından bir yabancı olarak görülmüştü. Bitlisî karşısı bu hizip, onu *Heşt Behişt* üzerinden acımasızca eleştirecek, kitabın İran şahlarını övdüğünü, birçok kaynaktan alıntılarla vücuda getirildiğini, üslubundaki aşırılıktan dolayı metnin anlaşılmasız olduğunu iddia ederek tek koruyucusu olan padişahın gözünden düşürülmesinde rol oynayacaktır⁵⁴. Hamisinden ayrılan Bitlisî, yeni hami arayışında daha önce ayrıldığı Acem topraklarını hedef seçmiş ve Şah İsmail'in himayesine girmeye çalışmıştır. Şah İsmail'e yazdığı mektuplarda; bütün İran ve Maverâünnehir'in tacının sahibi olduğunu, kılıcı Mısır'a yetiyecek olsa orayı dahi alacağını, Hind Racası ve Rum Sultanı da dâhil doğudan batıya bütün sultanların taçlarını alması gerektiğini dile getirerek tıpkı bir zamanlar Osmanlı padişahlarına biçtiği rolü Şah İsmail'e biçer. Mektubunun sonlarına doğru İran'dan ayrılıp Osmanlıya sığınmaktan, Şah'ın zamanında onun dışında başka birilerine (Osmanlı padişahları) methiye yazmaktan duyduğu pişmanlığı ifade ederek Şah'tan af talep eder, ömrünün kalan kısmını Şah adına kitaplar telif etmekle geçirmeyi ister ve en başından beri içinde sürekli Şah'a gitmek gibi bir düşüncenin olduğunu "yüzünün daima Şah'ın kapısının kiblesinde olduğunu" yineler⁵⁵. Bitlisî'nin tam Şah İsmail'e sığınma planları yaptığı sırada I. Selim'in Sultan olması onun hamilik arayışında yeni bir kapı açmıştır. Sultan Selim'in

⁵² "Ve eğerçi Pâşâ dahi bunca kiyâset ü fetanet ile dâ'-i hasede devâ bulmayup, âhır ol maddeden mertebe-i şehâdeteye yitişti ammâ insanın hayatı düşmanından sonra bir gün dahi olsa çoktur" mefhumunu sürdi, andan müntehî oldı" Tursun Beğ, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Yay. Mertol Tulum, İstanbul 1974, s. 101.

⁵³ "İslam padişahlarından azına vaki' olmuştur kim Tuna'yı geçüp kâfirle gaza eylemek. La-cirem, Sultan Bayezid Han Gazi, devlet-ile gelüp İslam 'askeri-le kanlu Tuna'nun öte yakasına geçdi". Kıvâmî, *Fetihname*, Haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul 2007, s. 580.

⁵⁴ Vural Genç, "Şah ile Sultan Arasında Bir Acem Bürokrati: İdris-i Bidlisî'nin Şah İsmail'in Himayesine Girme Çabası", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVI, İstanbul 2015, s. 46.

⁵⁵ Genç, s. 52.

kendisini İstanbul'a geri çağırması üzerine İstanbul'a geri dönen Bitlisî, Sultan Selim döneminde aktif rol oynamış⁵⁶ ve hatta Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti topraklarına ilhakından sonra kurulan ve merkezi Diyarbakir olan Arap ve Acem kazaskerliği de ona verilmiştir.

Feridun Ahmed Bey'in Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferini konu alan *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar* isimli eserinde, Sokullu Mehmed Paşa ön plana çıkartılmıştır. Sokullu Mehmed Paşa, vezir-i azamlığı döneminde konumunu korumada ve rakipleriyle mücadele etmede her yolu denerken kullandığı unsurlardan bir tanesi de "tarih" ve "şiir" olmuştur. Maiyyetinde bulunan Feridun Ahmed, hatime bölümünü yazarken eseri hayır dua ile yâd edilmek istediği için yazdığını belirtse de; ilerleyen satırlarda Sokullu Mehmed Paşa hakkında söylenen "Vezîr-i a'zam istediğün ider imiş" eleştirilerine karşı Sokullu Mehmed Paşa'nın kendi başına hareket etmediğini ve halen II. Selim'e sadık olarak işleri yürüttüğünü anlatır⁵⁷.

⁵⁶ "Benim gibi hakir bendelere bu taraflardaki bütün melik ve hâkimlere irşâd ve nasihat etme fırsatını vermişti." T SMA. nr. E 8333/2'den aktaran Vural Genç, "İdris-i Bidlisî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, İstanbul 2016, s. 149.

⁵⁷ "...Ve hâtîme-i kitâbî tahrîr iderken erbâb-ı hâcâtdan biri bu hakire, "Vezîr-i a'zam istediğün ider imiş diyü i'tikad üzere idüm. Hâliyâ bildüm ki kalîl ü keşîr ve 'asîr ü yesîr müstakîl bir nesneye kadîr değîl imiş. Bu husûsdan gafîl ve eyledüğümüz fikr ü endîşe bâtil imiş. Hazret-i Hakîm-i Hallâk'dan gayriya kudret-i itlâkı butlân-ı mahz ve hatâ-yı fâhiş idüğün temâm anladum" diyü tahrîr ve keyfiyyet-i vukuf ve ittilâ'm bu veçhle tasvîr eyledi ki, "Müşârün-ileyh düstûr-ı a'zam hazretlerine 'arz-ı hâcet kılurken, 'Bi-hamdi'llâhi te'âlâ sadr-ı riyâset-i kübrâda siz top ve çevgân elinüzde emr ü fermânımız beden-i cihânda rûh-ı revân gibi cârî ve kâffe-i âlem ü âlemiyâna sâridür. Benüm maslahat u merâmun zerre denlü iltifâtla temâm olur" didüğümde ol zât-ı şerîf iz'ân-ı latîfle sözümler dinleyüb matla'-ı su'âlümden makta'-ı me'âl-i âmâlüm anlayub, 'Zebân-ı mülâtafet ve lisân-ı mülâyemet ile ahoâl-i ehl-i âlem ve umûr-ı cumhûr-ı berî Âdem'de hidmetkâr olanun vâkı'â didüğün gibi sözi söz olmak gerekdür. Emmâ bu sadr-ı vezâret ki tertîb olunmuşdur dört rûkn-i 'azîmden terkîb olunmuşdur. Evvelen muvâfakat-ı rızâyı Rabbü'l-'izzet. Ve sâniyen mütâba'at-ı emr ü nehy-i şerî'at. Ve sâlisen 'ilm ü teslîm-i halîfe-i Yezdân-ı sâhib-i sa'âdet. Ve râbi'an te'âmül-i ra'iyetdür. Bu dördün birinde muhâlefet vücûda gele rûh-ı revân beden-i insândan dûr oldukda nice kalıb fersûde kalursa çeşm ü çerâğ-ı sadr-ı vezâret-i 'uzmâ dahi envâr-ı çâr-erkân-ı dürrî ziyâdan mehcûr olmağla 'ayn-ı a'mâ ve dîde-i nâ-bînâ gibi bî-nûr olur. Bir maslahat ki rızâ-yı Rabbü'l-'âlemîn ve muktezâ-yı şer'-i mübîn ve müsted'â-yı dîn-i mefîne mugayeret üzere ola 'ilm ve teslîm-i halîfe-i rûy-ı zemînde makbûl olur mı? Ve ra'iyyet ol emre itâ'at ve mütâvâ'at eyler mi? Ve mihekk-i şerî'at-i celîlü'l-i'tibârda nâkısü'l-vezn kâsidü'l-'ayâr olan sebîke-i umûrun sıhhat-i 'ayârına sikke-i emr-i saltanat ve şehriyârî urulur mı? Ve makam-ı vezâret-i sa'âdet-encâmından ol makule evzâ'un şuyû'ı matbû'-ı zevî'l-efhâm olur mı? Pes mi'yâr-ı emr ve 'ilm-i pâdisâhî ile i'tibâr olunmayan umûr-ı nâkısü'l-'ayâr olan dînârın bahâsı kem-ter olduğı gibi rağbet ve i'tibârdan dûr olmak mukarrerdür. İndi benüm nesneye kadîr olmaduğum ma'lûm ve zâhir oldı mı? Seniün iktidâr-ı vezîr ve istiklâl-i re'y ü tedbîr hakkında olan fikr-i bâtil ve isnâd-ı âtilun hemân ol delâ'il-i câhilün meseline benzer ki terğib ve revâc-ı emânî ve âmâl-i nefsanî için hediyye-i Kelâm-ı Kadîm-i Rabbânî'yi, 'Musannifek hattıyladur' diyü murâd idüb kizb ü isnâd ider imiş" diyü cevâb virdüklerin hikâyet ve tafsîl-i mezbûr üzere rivâyet eyledi. El-hak bu bende-i hakir ve 'abd-i kesîrû't-taksîr müddet-i medîd ve 'ahd-i ba'id hidmet-i kitâbetlerinde oldum. Tedbîr-i umûr ve mesâlih-i cumhûrda her ne kazıyyeyi tahrîr ve ne kıssayı tasvîr

Sokullu Mehmed Paşa'nın ağırlığı şiirde de kendisini gösterir. Şair Baki, Sigetvar seferindeki başarısı nedeniyle "*Der-du'â-yı devlet-i hazret-i Vezîr-i a'zam Muhammed Paşa ebbeda'llâhu te'âlâ 'ömrühû ve devletühû*" başlığı altında Sokollu Mehmed Paşa'yı öven on beyit kaleme almıştır. Mersiyeyi başlangıçta II. Selim'e sunan Baki, istediğini elde edemeyince bir bend daha ekleyerek mersiyeyi Sokollu Mehmed Paşa'ya sunmuştur⁵⁸.

Keza Gelibolulu Mustafa Âlî de *Künh'ül-Ahbâr*ını yazdığı dönemde siyasi ittifaklar ve hizip çatışmalarının tam ortasında kalmış ve bu durum eserinde bazı kişileri kahramanlaştırmasına bazılarını da yermesine neden olmuştur⁵⁹. Gelibolulu Mustafa Âlî, müstesna bir XVI. yüzyıl tarihçisidir. Beklenti hâlinde övgüler yağıdırıyor, hamiliğini beklediği kimse için eserler, şiirler, kasideler yazıyor, takdim ediyor, himaye görmeyince eleştiriler yağıdırıyordu. Dönemindeki dengeleri, muhitleri iyi bilen bir kimse olarak gerektiğinde kıvrakça taraf değiştirebiliyordu⁶⁰. En güçlü hamisi Lala Mustafa Paşa'nın 1580'de ölümüyle Âlî için artık yüksek bir makama atanma umudu sona ererken öteden beri

buyurdular ise hâtime-i kelâm-ı isâbet-encâmında cenâb-ı Feyyâz-ı vâhibü'l-merâm hazretine tevekkülen, "Yâ Rabb rızâ-yı şerîfüne muvâfık ve Habîb-i Ekrem'ün 'ırzına mutâbık her ne ise halîfe-i Rabbü'l-'âlemîn zıllü'llâhi fi'l-arzeyn hazretlerinin kalb-i şerîfleri ve hâtır-ı münîflerine ilhâm kıldık. İrâdet ü meşîyyet-i Hudâ-yı 'Allâm ve Mübdi'-i ecrâm-ı 'izâma tefvîz eyleyüb makasid ü metâlib ve umûr-ı cumhûr ve cumhûr-ı me'ârîbi ol vâcibü'l-vücûd ve Kadıye'l-hâcât'un füyûzât-ı mücibü'l-berekâtına tevîfz kılurlar idi. Hakk te'âlâ tevârede'l-evehu ve tevâlâ hazretleri ki müdebbir-i ahvâl-i 'âlem ve mukaddir-i erzâk-ı benî Âdem'dür eğer sultân-ı zemân ve eğer pâye-i serîr-i 'âlem-masîr-i ma'delet-nişân hizmetinde olan düstûr-ı kerâmet-mevfûr-ı mekremet- 'unvâna feyz ve takdîr-i mâ-fi'z-zamîr eylemeye. İllâ meğer ki rızâ-yı şerîfüne muvâfık ve 'ırz-ı habîbine mutâbık ola", Feridun Ahmed Bey, Nüzhet-i Esrârü'l Ahyâr Der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar: Sultan Süleyman'ın Son Seferi (Transkripsiyonlu metin ve tpkıbasım), haz. H. Ahmet Arslantürk, Günhan Börekçi, red. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2012, s. 407-409.

⁵⁸ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, s. 395, 396; Mücahit Kaçar, "Bâkî'nin Dilinden Kanûnî'nin Son Seferi: Fezâil-i Cihâd'da Yer Alan Sigetvâr-nâme", *Journal of Turkish Language and Literature*, 1 (2015), s. 27-46; Burcuğül Toraman, Kanûnî'nin Son Seferini Konu Alan Bazı Tasvirlerdeki Sembolik Dil Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları*, LII, İstanbul 2018, s. 8.

⁵⁹ Cornel H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev. Ayla Ortaç, İstanbul 1996, s. 45.

⁶⁰ Mehmet İpşirli, "Âlî ve Selanikî: Çağdaş İki Tarihçinin Tenkit Tarzı, Üslubu ve Anlayışı Üzerine Gözlemler", *Gelibolulu Mustafa Âli Çalıştayı Bildirileri* 28-29 Nisan 2011, s. 168-169.

anlaşamadığı, hep eleştirdiği⁶¹ ve hatta hasmı⁶² olarak gördüğü Sinan Paşa'nın fetihlerini anlattığı *Fursatnâme*⁶³yi yazması ve Sinan Paşa'nın hizmetinden ayrıldıktan sonra eserini yarım bırakması bunun en bariz örneğidir. Sinan Paşa ile ilgili eleştiriler sadece Âli tarafından yapılmıyordu. Devrin önemli simalarından Nev'î de kendisine ihsanda bulunabileceği düşüncesiyle bayram sabahı Sinan Paşa'yı ziyarete gittiğinde Paşa'nın kendisini asik suratlı karşılaması ve isteğine cevaben "*Şair ehl-i ilm olmaz*" sözüne çok içerlediği için Sinan Paşa hakkında ağır bir mektup⁶⁴ kaleme aldığı da görülmektedir.

Peçevî, Ferhad Paşa'nın yeğenydi, Hasan Beyzâde, Habsburg Savaşı sırasında İbrahim Paşa'nın tezkirecisiydi, yine Uyvar seferi sırasında İbrahim Paşa'nın yanında tezkireci olarak bulundu. Selanikî, hem Ferhad Paşa, hem de İbrahim Paşa'ya hizmet etti. Bu bakımdan Osmanlı Kroniklerini de bu ilişki ağlarını hesaba katarak değerlendirmek gerekir. Mesela *Peçevî Tarihi*'nde himayesinde bulunduğu Lala Mehmed Paşa'yı övülüp,⁶⁵ Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa ile ilgili olumlu tek

⁶¹ Âli'nin Sinan Paşa ile ilgili ifadeleri için bkz. Faris Çerçi, *Künhü'l-Ahbâr'a göre III.Selim, III.Murad, III.Mehmed Devirleri ve Âli'nin Tarihçiliği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1996, "*Sinan Paşa Arnavûd-ı 'anûd cinsinden bir fitne-bidâr-ı bed-gümân...*", s. 479, "*...Sinan Paşa'nun hîle ve mekr ü tezviri...*", s. 620, "*...Sinan Paşa ki beş kerre sadr-ı azam oldu. Sonraki vekâletleri evvelkinden kem idi. Gît dikçe bed-hûyî ve bed-gûyî ve vardıkça fitne vü bidâr ve tend-hûy olub Kazâ-i hacet için yanına varanlara lisânından cârî olan tobrak başına kelâmı idi ve arz-ı bizâ'at ve marifet ü fazilet idi.*", s. 724.

⁶² Âli, sürekli Koca Sinan Paşa'yı yerme yoluna gitmiş, onun hakkındaki olumsuz rivayetleri kaynağın sıhhatine bakmadan kullanmış, hatta zaman zaman hadiselerin cereyan tarzında tahrifatlar yapmak ve hatta sahte mektuplar uydurmak yoluna dahi gitmiştir. Sadece Koca Sinan Paşa'nın kendisine değil, onun hizbinde bulunan diğer paşalara, oğluna, ona yakın duran devlet ve saray adamlarına sürekli eleştiriler getirmiş, hatta Koca Sinan Paşa'nın Tunus ve Yemen seferlerini kaleme alan Rumûzî ve Avusturya seferini kaleme alan Talikzâde'yi yalancılık ile itham etmiştir. Bkz. Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 400; Koca Sinan Paşa'nın sefere çıkışını anlattığı pasajında, Koca Sinan Paşa gibi bir ihtiyarın (pîr-i bî-tedbir) böyle bir sefere kalkışacak gücü olmadığını, zaten İstanbul'un Edirne Kapısından çıkarken onu görenlerin yürüyen ölüye benzettiklerini (meyyit-i müteharrık), Koca Sinan Paşa'ya bakanların, sefere giden bir paşadan çok kendisini gömmeye giden bir zavallı gördüklerini anlatmaktadır. Bkz. Çerçi, s. 638

⁶³ Lala Mustafa Paşa'nın Azerbaycan ve Şirvan fetihlerini anlatan Nusretnâme isimli eserine Sinan Paşa'nın telkiniyle ek olarak yazılmış eserdir. Bilinen tek nüshası Berlin Milli Kütüphanesi (Ms. Or. Oct.2927)'nde bulunan bu eserin Almanca neşri Rana Von Mende tarafından yapılmıştır. Bkz. Rana von Mende, *Mustafa Âli's Fursatnâme Edition und Bearbeitung einer Quelle zur Geschichte des Persischen Feldzug unter Sinan Paşa 1580-1581*, Berlin 1989.

⁶⁴ Tunca Kortantamer, Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu, *Osmanlı Araştırmaları*, XI, İstanbul 1991, s. 215-228.

⁶⁵ Peçevî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî*, C. II, İstanbul 1283, s. 145, 193, 207, 301-308 vd.

bir satır yer almazken, *Selanikî Tarihi'*nde de Yusuf Sinan Paşa hakkında olumsuz bir yorum bulunmamaktadır.

III. Mehmet'in Eğri seferi yine tarih yazımı ve hizipler arası mücadele açısından yorumlu ve yönlendirici anlatımları içerisinde barındıran bir seferdir. Vezir-i Azam İbrahim Paşa ile Cigalazâde Sinan Paşa arasındaki iktidar rekabetini belirleyici ölçüde kronik yazarlarının kalemleriyle şekillenmiştir. Hasanbeyzâde, yakın adamı olduğu ve gizli mektuplarını yazacak⁶⁶ kadar irtibatı bulunduğu Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın tarafını tutarken, Peçevî, İbrahim Lala Mehmed Paşa'yı övmüş, Gelibolulu Mustafa Âlî ise sefer sonrasında Vezir-i Azam olan Cigalazâde Sinan Paşa'yı ön plana çıkartmıştır⁶⁷.

II. Osman'ın Hotin seferi ve hal'i meselesi de Osmanlı tarihçiliği açısından hizip ve patronaj ilişkileri yönüyle yeniden ele alınmayı gerektirir. Hotin seferi ile ilgili Kilârî Mehmed, methiyeler düzüp, Kanuni Sultan Süleyman'ın bile geçemediği Turla Nehrini II. Osman'ın geçerek 20-30 menzil ileri gitmesini başarı olarak gösterse⁶⁸ de sefer dönüşü II. Osman'ın tahttan indirilişini müteakip katli üzerine *Beşâretnâme-i Sultan Mustafa'*yı kaleme almış ve kendini temize çekmek adına *Zafernâme'*yı arkadaşlarının zoruyla yazdığını beyan etmiştir⁶⁹. Yine II. Osman'ın katli konusunda birbirinden farklı şekillerde ekleme ve çıkarma yapılan *Tuğî Tarihi* de müellifin mensup olduğu yenicileri masum gösterme ve bütün suçu vezir-i azam Davud Paşa'ya yükleme adına kaleme alınmış bir eserdir⁷⁰.

⁶⁶ "... Paşa, bu hakiri çağurup ... bu tafsîli silk-i tahîre getüresin diyü fermân itdiler. Bu abd-i nâ-tüvân fermân-ı âlî-şânları üzere yazup itmâm eyledükde..." , Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, C. III, haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara 2004, s. 517-518.

⁶⁷ Kadir Purde, *Savaşın yazımı: XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Savaş Olgusuna Bakış (Uzun Savaşlar Örneğinde)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013; Feridun Emecen, "Osmanlı Kroniklerinde Muhteva Problemi: III. Mehmed Devri Tarihçileri Örneği", *Türklük Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan*, S. 19, İstanbul 2008, s. 197-210.

⁶⁸ "Husûsâ cennet-mekân firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûrûn leh Sultân Süleymân Hân 'aleyhi'r- rahmeti ve'l-gufrân hazretleri ki fatih-i heft-iklîm olub debdebe-i kûs ü heybeti rub'-ı meskûne velvele ve tantana-i ferr ü şevketi heft-iklîme zelzele birağub dergêh-i kadrinde bin Timür bir mûr-ı hakirce olub bu kadar 'azamet ü heybet ile diyâr-ı Rus'a kasd u niyyet ve maksûd-ı 'azîmet itmişken Torlı nehrinde âb-horde olmak nasîb olmayub Yaş nâm mevzi'den 'avdet buyurmuşlar idi Sa'âdetlü pâdişâh-ı Behrâm-gulâm-ı zafer-a'lâm hazretlerinin ednâ bendeleri bî-haof ü hirâs ve bî-bîm ü be's Torlı nehrinden öte yigirmi otuz konak menzillerde geşt ti güzâr ve küffâr-ı füccârün zükûr-ı tüvânâların tu'me-i şîr-i şimşîr-i âteş-bâr ve inâs ü etfâlini esir ü giriftâr iderlerdi", Zeynep Türk Sarıışık, *II. Osman Dönemine Aid Bir Kaynak: Zafernâme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s. 131.

⁶⁹ Baki Tezcan, *Zafernâme Müellifi Hâlisî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle, Osmanlı Araştırmaları*, XIX İstanbul 1999, s. 83-98, Afyoncu, s. 139.

⁷⁰ *Tuğî Tarihi*, haz. Mithat Sertoğlu, *Tuğî Tarihi: İbretnüme: Sultan İkinci Osman'ın şehadeti Vak'asından Bahseder, Belleten*, S. 43, Ankara 1947, s. 489-514; Fahir İz, *Eski Düzyazının Gelişimi: XVII. Yüzyılda*

Masrafzâde Şefik tarafından XVIII. Yüzyılda telif edilen *Şefik-nâme*⁷¹ isimli eserde, 1703 yılında meydana gelen ve bir padişahın tahttan indirilmesine sebep olan, pek çok azle ve katle neden olan *Edirne Vak'ası* anlatılır. Dönemin vak'anüvislerinden Masrafzâde Şefik bu olayı anlatırken lügaz ve muammalarla dolu bir üslûp ve ağır, anlaşılması güç bir dil kullanmıştır. Bu eserdeki muammalar ve lügazlar çözülmeden, Arap ve Fars dillerindeki bazı atasözleri ve kelam-ı kibarların ne manada ve ne mahalde kullanıldıkları bilinmeden, bu eserden Edirne Vak'ası ile ilgili fazla bir bilgi elde edinilmesi zordur⁷². Vakanüvis Masrafzade Şefik'in, darbecilerin hala görevde bulunmaları ve onların korkusundan dolayı böyle bir yol izlediği anlaşılmaktadır⁷³ ki eserini 1713 yılında *Muvazzah Şefiknâme* ismiyle yeniden ele alan müellif daha önce yazdığı muğlak ifadeleri daha açık ve anlaşılabilir hale getirerek yeniden yazmıştır⁷⁴. Yine Edirne Vak'ası hakkında bilgi veren Anonim bir Osmanlı kroniğinde isyancılarla ilgili güzellmeler bulunmaktadır.

*"Cümle neferât ve esnâf pür-silah At Meydanı'nda gece ve gündüz oturup, her gün cem'iyetleri izdiyâd bulup, emr-i Hakk ile bunların arasında bir 'adâlet peydâ oldu ki ta'bir olunmaz. Beş-on-bin erazil ve eşhas bir yere cem' olmuşlar iken, bir âdemin akçesi zâyî' olsa siyah kese ile akçe zayı' eden müsliman deyü dellal nidâ ederler. Bir misvak ve abdest makraması zâyî' olur ise getirüp emirler bayrağı altında bulunur. Ve bir ferde ta'addi olunmayup, kat'a hâkim korkusu yok iken bir serhoş bulunmaz. Kefere taşra çıkmaz. Galata'da bu kadar müste'men ta'ife var iken, cümlesi evlerine kapanup yalılara ve çiftliklere girdiler. Avrata, oğlana erişmek yahud bir fes ad vaki' olmadı"*⁷⁵

Abdi Efendi'nin 1730 ayaklanması üzerine anlatsı, Vezir-i Azam'ın ve takipçilerinin 'Lale Devri' eğlencelerine eğilimlerinin sert bir tasviriyle başlar.

Halk Dili ile Yazılmış Bir Tarih Kitabı; Hüseyin Tûğî, Vak'a-i Sultan Osman Han, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1967, s. 119-164; Baki Tezcan, Tarih ile Tarih Yazımı İlişkisi Ekseninden Tûğî Tarihi Metinleri Üzerine Bir Deneme, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2000, s. 663-667.

⁷¹ Masrafzâde Mehmed Şefik, *Şefiknâme*, İstanbul 1282. Bu eser çok muğlak ve zor anlaşılan bir eser olduğundan daha sonraları iki şarih tarafından şerh edilmiştir. Bkz. Mehmed b. Ahmed b. el-Hac Muslı, *Şefiknâme Şerhi*, İstanbul 1288; Mahmud Celaledin Paşa, *Ravzat ül-Kamilîn, Şerh-i Şefiknâme*, İstanbul 1289.

⁷² Turgut Koçoğlu, "Muhammed el-Hac Muslı'nın "Şefik-Name Şerhi", *I. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Tunca Kortantamer Hatırasına)* 25-26 Mayıs 2007, Kayseri 2009, s. 151.

⁷³ "İsmi sarahaten zikretmek istemediği eşhas havfından nâşi tevriye tarikiyle zikr etmiştir", Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, Yay. Haz. İsmail Özen, İstanbul 1975, s. 143.

⁷⁴ Heyet, "Şefik Mehmed Efendi", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 415-417.

⁷⁵ Abdülkadir Özcan, *Anonim Osmanlı Tarihi 1688-1704*, Ankara 2000, s. 229-230.

“Reaya fukarası zülm ü cevrinden perişan olmuştu. Âlem hayrette kalmış idi. Ehl-i mansıp olanların ekseri leyl ü nehar zevk u safa ve çeng ü cegane ile meclis araste idi. Memalik-i âl-i Osman harab olmak değil, canib-i erbaasını düşmen neuzu billah zabteylemek sadedinde olsa belki biz zevkimizde olalım derlerdi”⁷⁶

Bu ahalinin isyancıların eylemlerini açıklamada bugün için belki sıradan bir hale gelmiş olabilir; ancak dönemin tarih yazımı tarafından benimsenmesi, açık bir şekilde yeni yönetimi yüceltme amacıyla eski hiziplerin gözden çıkarılması için olsa dahi seçkin yazarların yavaş yavaş yeniçeri gruplarının isyan etme hakkını ve bunlarla ilgili verdikleri nedenleri kabul ettiklerinin bir işareti olarak görülebilir⁷⁷.

Sonuç olarak ilk dönem Osmanlı kronikleri ile XVI. Yüzyılın sonlarından başlayarak yazılan Osmanlı tarihlerinde büyük değişim yaşanmış tarihçilik “Ben”den “Biz”e, “Seçkinlerden” “Sıradanlığa” dönüşmeye başlamıştır. Osmanlı kroniklerinde yaşanan bu değişim ile birlikte sosyal meseleler üzerindeki kayıtlar artmış ve halkın sorunu ve şikâyetleri ile ilgili bilgiler daha çok Osmanlı kroniklerinde yer alır olmuştur.

Bir sonraki aşama olarak değerlendirebileceğimiz dönemde ise Osmanlı tarih yazımına büyük oranda patronaj hakim olmuş, buna bağlı olarak tarihçiler eserlerini mansıp kapma, ikbal ve/veya devlete kapılanmak gibi tamamen şahsi menfaatlere dayalı olarak yazmaya başlamışlardır. Bu dönemde tarih yazıcılığında erken dönemin samimi amaçları tamamen ortadan kaybolmuş çıkar ilişkileri temel belirleyici durumuna gelmiştir. Yine bu dönem tarih yazıcılığı elitler arası şikâyet müessesesinin işletilmesi sonucunu doğurmuş hatta müelliflerin eserlerini zaman zaman garezamiz niyetlerle kullanması, Osmanlı kroniklerine yansıyan azil, sürgün ya da katl gibi haksız uygulamalara neden olmuştur.

⁷⁶ Faik Reşit Unat, *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, Ankara 1999, s. 5-6, 26.

⁷⁷ Marinos Sarıyannis, “Osmanlı Siyaset ve Tarih yazımı Literatüründe İsyankâr Ahali”, *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu*, 2-5 Haziran 2016, Ed. Alp Yücel Kaya, İstanbul 2017, s. 543.

KAYNAKÇA

- Adaloğlu, Hasan Hüseyin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevarih-i Âl-i Osman Geleneği", *Osmanlı*, C. VIII, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 286-292.
- Afyoncu, Erhan, "Osmanlı Siyasî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul 2003, s. 101-172.
- Ahmedî, *İskendernâme*, haz. Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul 2011.
- Akçay, Hasan, *Ahmedî'nin İskendernamesi Transkripsiyonlu Metin*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Urfa 1999.
- Aktepe, Münir, "Naimâ Tarihinin Yazma Nüshaları Hakkında", *Tarih Dergisi*, I/1, İstanbul 1949, s. 35-52.
- Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, F. Giese Neşri, Neşr. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.
- Argunşah, Mustafa, "Türk Edebiyatında Selimnameler", *Turkish Studies*, C. 4/8, 2009, s. 31-47.
- Arık, Fahriye, "Oğuz Boyları ve Osmanoğulları Şeceresi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. 84, İstanbul 2004, s. 40-49.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Yay. Nihal Atsız, Mill Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.
- Atsız, Nihal, *Osmanlı Tarihi'ne Ait Takoimler*, I, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961.
- _____, "Fatih Sultan Mehmed'e Sunulmuş Tarihî Bir Takvim", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III (İstanbul 1957), s. 17-23.
- Azamat, Nihat, *II. Murad Devri Kültür Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.
- Bağcı, Serpil, *Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri, İkonografik Bir Deneme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989.
- Bakır, Abdullah, *Tevarih-i Al-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017.
- Banarlı, Nihat Sami, "XIVüncü Asır Anadolu Şairlerinden Ahmedî'nin Osmanlı Tarihi: Dâsîtan-ı Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osmân ve Cemşid ü Hurşid Mesnevisi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1939, S. VI, s. 111-176.
- Baysun, Cavid M., "Naîmâ", *İA*, C. IX, s. 44-49.
- Bulduk, Üçler, "Osmanlı Kroniklerinde Türk-Oğuz Şecereleri ve Kayıtlar", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (8-10 Nisan 1999)*, İzmir 2000, s. 1-9.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, Yay. Haz. İsmail Özen, İstanbul 1975.
- Çabuk, Vahid, *Tiryâki Hasan Paşa'nın Gazâları ve Kaniye Savunması*, İstanbul 1978.
- Çerçi, Faris, *Künhü'l-Ahbâr'a göre III.Selim, III.Murad, III.Mehmed Devirleri ve Âlî'nin Tarihçiliği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1996.
- Değirmenci, Tülün, "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû'î'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri", *Kebekeç*, S. 33, 2012, s. 127-147.
- Demirbilek, Salih, *Ahmedî'nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme (Ses Bilgisi-Şekil İlgisi-Cümle Bilgisi) Metnin Transkripsiyonu, Sözlük Çalışması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne 2000.
- Demireğen, Ahmet Kerim, *Sigetvar Seferi Hazırlıklar ve Fetih*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

- Emecen, Feridun, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul 1999, s. 83-90.
- _____, "Osmanlı Kroniklerinde Muhteva Problemi: III. Mehmed Devri Tarihçileri Örneği", *Türklük Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan*, S. 19, İstanbul 2008, s. 197-210.
- _____, "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri: 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2015, s. 237-244.
- Eravcı, Mustafa, *Asaflı Dal Mehmed Çelebi ve Şecaatname*, MVT Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l Ahyâr Der-Ahbâr-ı Sefer-i Sıgetvar: Sultan Süleyman'ın Son Seferi (Transkripsiyonlu metin ve tıpkıbasım)*, haz. H. Ahmet Ars-lantürk, Günhan Börekçi, red. Abdülkadir Özcan, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Fleischer, Cornel, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Fodor, Pal, "Ahmedi's Dasitan as a Source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, 1984, S. XXXVIII, s. 41-54.
- Gelibolulu Mustafa Âli, *Künh'ül-Ahbâr*, yay. Ahmet Uğur vd. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- Genç, Vural, "Şah ile Sultan Arasında Bir Acem Bürokrati: İdris-i Bidlîsî'nin Şah İsmail'in Himayesine Girme Çabası", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVI, İstanbul 2015, s. 43-75.
- _____, "İdris-i Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, İstanbul 2016, s. 147-208.
- Gökçek, Fatih Mehmet, *Behçetî Seyyid İbrahim Efendi Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Günay, Vehbi, *Gazavat-ı Özdemir-Oğlu Osman Paşa*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2013.
- Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.
- Hasan Bey-zâde Tarihi, Yay. Şevki Nezih Aykut, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- Imber, Colin, "Osman Gazi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 68-77.
- İnalçık, Halil, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İstanbul 2000, s. 119-148.
- _____, "Murad II", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 164-172.
- İnce, Yunus, "Osmanlı Tarih Yazımında Seçkincilik Paradigması ve Bu Paradigmanın Çözülmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 43, Ankara 2018, s. 51-95.

- İpşirli, Mehmet, "Âli ve Selanikî: Çağdaş İki Tarihçinin Tenkit Tarzı, Üslubu ve Anlayışı Üzerine Gözlemler", *Gelibolulu Mustafa Âli Çalıştayı Bildirileri* 28-29 Nisan 2011, s. 167-174.
- _____, "Naima", *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 316-318.
- İsen, Mustafa, "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan*, C. XXXI, S. 1-2, Ankara 1993, s. 211-227.
- İz, Fahir, *Eski Düzyazının Gelişimi: XVII. Yüzyılda Halk Dili ile Yazılmış Bir Tarih Kitabı; Hüseyin Tûgî, Vak'a-i Sultan Osman Han, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1967, s. 119-164.
- Kaçar, Mücahit, "IV. Murad Dönemine Ait Manzum ve Minyatırlı Bir Gaza-name: Tului'nin Paşanama İsimli Eseri", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, C. XXI/Bahar, İstanbul 2011, s. 267-280.
- _____, "Bâkî'nin Dilinden Kanûnî'nin Son Seferi: Fezâil-i Cihâd'da Yer Alan Sigetvâr-nâme", *Journal of Turkish Language and Literature*, 1 (2015), s. 27-46.
- Kâtîp Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fi Esfâri'l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan, Ankara 2008.
- _____, *Fezleke*, C. I-II, yay. Zeynep Aycibin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017.
- Kemalpaşazade İbn-i Kemal, Tevarih-i Al-i Osman*, X. Defter, Haz. Şefaettin Severcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Kvâmî, Fetihname*, Haz. Ceyhun Vedat Uygur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Koçoğlu, Turgut, "Muhammed el-Hac Muslî'nin "Şefik-Name Şerhi", *I. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Tunca Kortantamer Hatırasına)* 25-26 Mayıs 2007, Kayseri 2009, s. 151-159.
- Kortantamer, Tunca, Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu, *Osmanlı Araştırmaları*, XI, İstanbul 1991, s. 215-228.
- Kut, Günay, "Ahmedî", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 165-167.
- Mahmud Celaledin Paşa, *Ravzat ül-Kamilîn, Şerh-i Şefiknâme*, İstanbul 1289.
- Masrafzâde Mehmed Şefik, *Şefiknâme*, İstanbul 1282.
- Mehmed b. Ahmed b. el-Hac Muslî, *Şefiknâme Şerhi*, İstanbul 1288.
- Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, C. I-II, Haz. Faik Reşid Unat- Mehmed Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949.
- Menage, Victor Louis, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", Çev. Salih Özbaran, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul 1978, s. 227-240.
- Mende, Rana Von, *Mustafa Âli's Fursatnâme Edition und Bearbeitung einer Quelle zur Geschichte des Persischen Feldzug unter Sinan Paşa 1580-1581*, Berlin 1989.
- Naima Mustafa Efendi, Tarih-i Nâima (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulasâti Ahbârî'l-Hâfikayn)*, C. I-IV, Yay. Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Okumuş, Ejder, "İbn Haldûn'un Osmanlı Düşüncesine Etkisi", *İslâm Araştırmaları Dergisi (İbn Haldun Özel Sayısı I)*, S. 15, s. 141-186.
- Önal, Ahmet, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- Özcan, Abdülkadir, *Anonim Osmanlı Tarihi 1688-1704*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

- _____, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Şecâ'atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri 1578-1585*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.
- _____, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Özel Sayısı*, Kayseri 2003/1, S.14, s. 55-62.
- Öztürk, Necdet, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, C. VIII, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 257-261.
- Parmaksızoğlu, İsmet, Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları İle İlgili Özel tarihler ve Osekli İbrahim Efendi Tarihçesi, VII. *Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1981, s. 1073-1094.
- Pazan, İbrahim, *Nahîfî'nin Cevâhirü'l-Menâkib'ı (Gencîne-i Ahlâk): Tahlil ve Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevi*, İstanbul 1281-1283.
- Purde, Kadir, *Savaşın Yazımı: XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Savaş Olgusuna Bakış (Uzun Savaşlar Örneğinde)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Ruhi Tarihi, *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C. XIV, S. 18, Nşr. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, Ankara 1992, s. 359-472.
- Sarışık, Zeynep Türk, II. *Osman Dönemine Aid Bir Kaynak: Zafernâme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.
- Sariyannis, Marinos, "Osmanlı Siyaset ve Tarihyazımı Literatüründe İsyankâr Ahali", *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu*, 2-5 Haziran 2016, Ed. Alp Yücel Kaya, İstanbul 2017, s. 536-546.
- Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî*, C. I, yay. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Severcan, Şerafettin, "Süleymannâmeler", *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, C. VIII, Ankara 1999, s. 301-317.
- _____, "Süleymannâmeler'in Osmanlı Toplumunun Siyasi Eğitiminde Oynadığı Rol", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim: Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*, İstanbul 2001, s. 159-168.
- Sılay, Kemal, *Ahmedî's Ottoman History*, Indiana University, Yüksek Lisans Tezi, Indiana 1990.
- _____, Ahmedî's History of the Ottoman Dynasty, *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), s. 123-193.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- Şirin, İbrahim, "Osmanlı'da Tarihin Anlam Arayışı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, Ankara 2000, s. 555-574.
- Tekindağ, Şehabeddin, "Selim-nâmeler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. I, İstanbul 1970, s. 197-230.
- Tezcan, Baki, *Zafernâme Müellifi Hâlisî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle, Osmanlı Araştırmaları*, XIX İstanbul 1999, s. 83-98.

- _____, "Tarih ile Tarih Yazımı İlişkisi Ekseninden Tûğî Tarihi Metinleri Üzerine Bir Deneme", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2000, s. 663-667.
- Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi, Yay. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Toraman, Burcuğül, "Kanûnî'nin Son Seferini Konu Alan Bazı Tasvirlerdeki Sembolik Dil Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, LII, İstanbul 2018, s. 1-40.
- Tuğî Tarihi, haz. Mithat Sertoğlu, Tuğî Tarihi: İbret-nümâ: Sultan İkinci Osman'ın şehadeti Vak'asından Bahseder, *Bellekten*, S. 43, Ankara 1947, s. 489-514.
- Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Tursun Beğ, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Yay. Mertol Tulum, İstanbul 1974.
- Uğur, Ahmet, "Selimnâme", *DİA*, C. XXXVI, s. 440-441.
- Unat, Faik Reşit, *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Ünver, İsmail, *Ahmedi İskender-Name İnceleme Tıpkı Basım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

